

KÉSZ ORSOLYA

SZINTE JÓ

Bán Zsófia: *Lehet lélegezni!*

■ Bán Zsófia leginkább kiváló esszéiről, művészet- és irodalomkritikáiról, illetve tanulmányairól ismert, kevésbé szépirodalmi teljesítményéről, holott a 2018-as Ünnepi Könyvhétre megjelenő novelláskönyve a harmadik prózaköttei sorában. Az új kötet az előző (*Amikor még csak az állatok éltek*) által kijelölt útvonalon halad tovább: a *Lehet lélegezni!*-ben továbbra is a kételtűek, a redők és szakadékok a fontosak, vagyis hogy „hol húzódik a még és a már közti határ finom, porhanyós mezsgyéje”. Ahogy a *Bőrlégzés* című nyitószövegben írja – amely lehetne akár a kötet programszövege is –, nem lehet mindig egy kézlegyintéssel elintézni, hogy „egykutya”, ugyanis „az egykutya olykor nagyon is két kutya. Vagy több, attól függ.” (7), és ugyanez, csak szerzőszókkal: „A szerszám tehát lehet »ugyanaz« a maga tárgyi, fizikai valóságában, de a bőre, a légzése, a szelídsége vagy konoksága mindig más és más lesz, aszerint, hogy ki használja. És akkor megint ott vagyunk, ahol az idő, az emlék, a bőr, a seb, a szív szakad.” (7)

A fenti idézetekkel már rögtön a kötet sűrűjéhez is érkeztünk, Bán ugyanis mind kritikusként, mind esszé- és szépiróként abban igazán jó, hogy felzabadjon bizonyos rögzült sémákat, toposzokat, konvenciókat, egyúttal rákérdezve azok eredetére, például olyat is csak ebben a kötetben olvashatunk, hogy „nem mindenki a maga szerszámának kovácsa” (7), de „a csillagos ég fölöttem és a morális törvény bennem” kanti imperatívuszának az eltérítése is ilyen „nem marad más, mint a csillagok állása és a kezünkben melengetett

GPS” (11). Ez utóbbi *A nap aktív vidéke* című elbeszélésből származik, amelynek nyitójelenetében egy négytagú család kényszerű menekülésének első lépéseit követhetjük nyomon, közel-keleti háború sújtotta otthonukból Magyarországra.

Bán Zsófia nem fél olyan (aktuális) témákhoz nyúlni, amelyek megosztóak, amelyekről jobb szeretünk hallgatni, nem tudomást venni, amelyek megléte kínosan érint, vagy amelyeket a magyar kulturális nyilvánosság és emlékezet hárit, ilyen például a prostitúció, a menekültkérdés, a sokszorosán hátrányos helyzettel élők vagy a magyarországi cigányság és a zsidóság (múlt századbeli) helyzete stb. Ahogy perspektívája esszéistaként is mindig az egyéné, és a nagy történelmi narratívák vagy strukturális összefüggések ezeken a magántapasztalatokon keresztül artikulálódnak, ugyanígy elbeszéléseiben is mindenekelőtt a szereplői motivációiból, tudásából, környezetéből, emlékeiből és tapasztalataiból indul ki, állandóan hangsúlyozva azok érintettségét.

Ami ezeknek a szövegeknek az erősségük, az pontosan abból fakad, hogy a tematizált jelenséget a benne részt vevők személyes életéből akarja megérteni, az éppen ott és éppen akkor-helyzeteket viszi színre, nem pedig bevett sémák gyártására vállalkozik, például a már hivatkozott *A nap aktív vidéke* című szövegben, vagy a *Lehet lélegezni!* címadó novellában. Az előbbiben egymás mellé helyezett történetekkel igyekszik feltárni a menekülő család hátterét és motivációit éppúgy,

mint a határ menti panziósét és feleségéét vagy a határórét, közben folyamatosan rámutatva arra a nyelvi működésre, amely beleszól ennek a valóságnak az érzékelésébe és alakításába, például a „kismigráns” szóban vagy az egyes szófordulatokban: „Hogy már a csillárról is gyerekek lógnak, ami persze csak egy szófordulat volt, mert a tornateremben nemhogy csillár, de még szekrényugráshoz való, használható szekrény is alig akadt már” (18).

De épp így működik a narráció a *Lehet lélegezni!* című novellában is, ahol a Robika nevű kisfiú és édesanyja egy napját kísérhetjük végig: „Látta a többi gyereket elmenni a házuk előtt, mentek az iskolába, de neki nem kellett menni az iskolába, mert a Marika néni még elősben azt mondta, hogy őt nem kell bevinni, mert minek, úgyszem tudna lépést tartani a többiekkel, akik most már hetedikesek voltak. Pedig ő nagyon is jól tudott lépést tartani, aki nem lép egyszerűre, nem kap rétest estére, viszont a rétest a Robika nagyon szerette, és olyan nincs, hogy ő ne tartson lépést, hogy ne kapjon rétest estére. Csak azt nem tudta, hogy mi az, hogy hetedikesek, de a lépést meg a rétest, azt tudta.” (77) *A Rohanunk a f***ba!* című elbeszélésben ez a nyelvi működés / zavar performálódik is: „Mondani még nem mond semmit, mert a látványtól hirtelen elhagyja a nyelv. Erre nincs szava.” (117) – később ezt leképezik a szöveg agrammatikus, hiányos szerkezetei vagy az, ahogy egy idegen város stadionjában matyó hímzéses ruhában álló kislány végül nem éppen úgy közvetíti a magyar nép szeretetteljes üdvözlését, ahogy az előre meg volt írva.

Akadnak azonban a kötetben olyan szövegek is, amelyeket nem sikerült kellőképpen kidolgozni, vázlatosak, néha tézisszerűek, a megjelenő viszonyok nem eléggé motiváltak (például a *Döglünk* vagy a *Csak Moha ne* című novellákban) – ilyenkor az elbeszélések nyelvi ereje is nehezen tudja magával sodorni az olvasót. Ezekben többnyire van egy nagyon erős konfliktus vagy valamilyen kiélezett szituáció, amit

nem mindig sikerül egy néhány oldalas (elbeszélésnyi) terjedelemben végigvinni, így inkább csak a jelenetezés szintjén maradnak. Van egy másik oka is annak, hogy az olvasónak sokszor hiányérzete támadhat, mégpedig az, hogy rengeteg szöveg alkalmi, valamely más műalkotásra, kiállításra, eseményre íródott, vagy azok inspirálták. A két (ily módon egymásra ható) alkotás azonban valószínűleg jobban működne akkor, ha egyazon könyvtárgyban jelennének meg, talán jóval koherensebbé válnának a szövegek – kár, hogy nem lettek a kötet részei úgy, ahogyan az a néhány, a könyvben megjelenő felvétel. Persze, van olyan novella is, amely önmagában is megállja a helyét, anélkül, hogy az olvasó gyanakodni kezdene, hogy valamiről nincsen tudomása, amiről viszont kellene, ilyen például a *Bórlégzés* című szöveg, amely Csáky Marianne *Bőreim* című 2005-ös kiállítása alapján készült, vagy a *Lehet lélegezni!*, amelyet Eperjesi Ágnes *D. 365 napja* című 2017-es installációja ihletett (kézzel vájt, színes szappanjai láthatóak a kitűnő kötetborítón), nem ilyen viszont az *Oroszlánt fürdető férfi* című novella, amely Szűcs Attila hasonló című, 2011-es festményére íródott, vagy az *Ida (négy kézfogás)* című szöveg, amely Jules Bastien-Lepage *Mindenszentek napja* című festménye alapján készült.

Ahogy esszéiben és tanulmányai-ban, Bánt itt is erősen foglalkoztatja a képek és a szövegek viszonya, „a képek élete”. Amellett, hogy nagyon erős a szövegek vizualitása, amikor a szerző szervessé teszi a képek és szövegek közötti kapcsolatokat, azok kifogástalanul tudnak együtt működni, például a *Szinte jó* című alkotásban, vagy a kötet egyik legsikeresebb szövegében, a *Hotel De L'univers*ben. Ezekben az elbeszélésekben nem csak a kép és szöveg organikus viszonya, de a történetek egymásra vonatkoztatása (mint kompozíciós elv) is jól működik. A párhuzamosságok alapja és garanciája itt is, mint sok más novellában, egy-egy testi érzet vagy emóció. Bán egyébként is

nagyon közel megy a szereplőéhez, az elbeszélések egész légköre szenzualizálódik: „A hirtelen beálló csendben minden egyes lélegzetvétel, sóhaj föl erősödik, szinte hallani az izzadságpatakok csordogálását, a vérsejtek száguldását, a pórusok tágulását, hallani a test, a hús máskor elnyomott zörejeit, zajait, minimalista hangjátékát” (41).

Annak ellenére, hogy vannak olyan közös poétikai (a bevett nyelvi sémák kimozdítása, kihagyásos szerkezet, erős vizualitás), illetve tematikus (társadalmi adottságokból származó belső

feszültségek) vagy motivikus (például a légzés) elemek, amelyek összefűzik ezeket a szövegeket és világokat, a kötetkompozíció mégis kissé szétartó.

Ami azonban leginkább közös a különböző szövegekben, és amiről azt mondhatjuk, hogy egy lényeges és sajátos jellemzője Bán Zsófia prózavilágának, az az, hogy legyen egy helyzet bármilyen kilátástalan, végül mégis szabadon hagyja a bőrlégzést, áramlik a levegő, áramlik az idő. Ezeket a tragédiákat pedig többnyire úgy oldja fel, hogy elhisszük neki, hogy lehet így is.

